

Ivan Prokop

Ó Elskokles – jest jen dnes...

**/Příběh polenského insitního básníka
a trafikanta Antonína Neuwirtha – Tino Virta/**

Obchodník a naivní básník Antonín Neuwirth se narodil 5. ledna 1895 v Polné otci pocházejícímu z Dobronína a matce rozené Beranové z Polné jako třetí ze čtyř synů. Otec byl svými rodiči vyděděn a hledal obživu u sedláků na Jihlavsku jako deputátník. Rodinu však brzy opustil. Matka se živila jako kojná a vychovatelka dětí v zámožnějších rodinách, později dokonce i ve šlechtické rodině Kolowratů v Praze a ve Vídni. I ona svoje děti na dlouho opouští, a tak její syny vychovává babička Marie Beranová bydlící tehdy v Nové ulici v Polné. Až teprve po ukončení povinné školní docházky si matka bere svého Toníka k sobě do Vídne, který zde nastupuje do učení v kožešnické firmě Roubíček. Po vyučení v roce 1912 odchází pracovat do jihlavské Kohlíkovy kožešnické továrny. V roce 1915 jej zde zastihuje povolávací rozkaz, kterým je vržen do zákopů 1. světové války na italské frontě. Tři roky slouží v nepředstavitelně těžkých podmínkách v rotě „horských myslivců“. V zimě roku 1917 těžce omrznul a onemocněl akutní revmatickou horečkou. Je transportován do vojenského lazaretu v Linci a v roce 1918 repatriován jako válečný invalida do Polné, kam přijíždí o holi s nohama obalenýma koženými laptěmi. Je mu teprve 23 let. V domku své babičky Beranové pod rybníkem Špačákem si zřizuje dílnu a vyrábí čepice. Probíjí se těžce poválečnými lety, kdy kupní síla lidí byla nízká, a tak řemeslo příliš nevzkvétalo. Až teprve v roce 1923 se na něj usmálo štěstí, když výhodně získal licenci na provozování trafiky. Tu si zřídil v Třebízského ulici v domě U Vencelidesů č. 59, který nakonec v roce 1927 kupuje od majitele místní sodovkárny Františka Janků.

V roce 1927 se žení s Emilií Duškovou z Olešné (dnes Olešenka) u Příbyslavi. Při provozování trafiky ještě krátce vyrábějí čepice. Nastává přece jen radostnější poválečný život. Antonínova invalidita ustupuje a on se dokonce aktivně zapojuje do cvičení v polenském Sokole, jehož členem je už od roku 1912. Zde piluje k dokonalosti cvičení na svých oblíbených bradlech, se kterým se dostává na

sokolské slety v letech 1932 a 1938 v Praze. V roce 1919 se stává pokladníkem regionálního Spolku válečných invalidů na Polensku. Sepisuje řadu žádostí válečných vdov o sociální podporu, o žebračky apod. K odhalení památníku padlým na Husově náměstí v roce 1928 vyráběl trnovou korunu. Píchnul se však do prstu pravé ruky tak nešťastně, že po dlouhotrvajícím hnisavém zánětu mu prst znehybněl.

V roce 1928 se manželům Neuwirthovým narodil syn Antonín.

Své básničky začal Antonín Neuwirth psát ještě za svobodna, počátkem 20. let minulého století, kdy přijal i svůj pseudonym Tino Virt. Poslední opus je znám ještě z roku 1955. Je dochováno několik desítek básní, z nichž některé publikoval v Českomoravských listech.

Po 2. světové válce prožívá snad nejšťastnější dobu svého života. Hraje ochotnické divadlo, přátelí se s polenským varhaníkem Josefem Kuhnem a hercem a operetním zpěvákem Milotou Holcmanem. Zajíždí s nimi za pražskou bohémskou společností, kterou obveseluje výbornou hrou na akordeon i svými básněmi, z nichž některé zhudebňuje.

Počátkem 50. let se přátelí i se spisovatelem a světoběžníkem Zdeňkem Matějem Kudějem, dávným to přítelem Jaroslava Haška, který do Polné zajíždí ke kratším pobytům u manželů Jana a Hany Vanžurových. S nimi pak Z. M. Kuděj tráví debatní večery v pivnici Parlament spolu s dalšími blízkými přáteli – muzejníkem Bedřichem Neubauerem, dr. Otakarem Erhartem, Bedřichem Vomelou a naším Antonínem Neuwirthem. Kuděj znal Neuwirthovy básně, kterých si cenil pro jejich humor a recesistickou notu, o čemž svědčí poznámky v jeho dopisech adresovaných Haně Vanžurové. V nich neopomene básníka a trafikanta pozdravovat. Ve dvou z nich dokonce posílá veršovanou zdravici.

V Polné má Neuwirth svoji oblíbenou hospůdku U Kořínků na Husově náměstí vedle lékárny /dnes květinářství/. Zde se pravidelně schází společnost, která jej inspiruje a která jeho básním vděčně naslouchá. Žel, počátkem 60. let mu rychle slábně zrak. Číst může už jen za pomoci silné lupy. Ztrácí i sluch a v roce 1962 je postižen mozkovou mrtvicí s částečným ochrnutím pravé části těla. Přesto trafikou, která mu byla v roce 1949 znárodněna, stále provozuje. Dokonce si přibírá i podomní prodej losů státní loterie. Trafiku manželé Neuwirthovi udržují až do počátku roku 1972. Dne 22. listopadu

1972 umírá paní Emilie Neuwirthová a za 9 dní poté 1. prosince v nedožitých 78 letech i Antonín Neuwirth.

Manželé Neuwirthovi, před svým domem, o polenské pouti r. 1957

Do trafiky manželů Neuwirthových se vyběhlo po třech schůdcích. Chodili jsme sem s kamarádem Dušanem Tognerem coby desetiletí kluci, když nás deštivé počasí či zima vyhnala z ulice. Trafika byla propojena s bytem, a tak zde bylo vždy příjemné teplo a voněl zde opojně tabák. Zvonek na dveřích cinknul a ohlásil příchozího. Místnost obchůdku byla tmavá, až ponurá. Ve vysokém regálu vpravo byly uloženy cigarety značek Partyzánka, Globus, Lípa, Letka, Džunka, korejské cigarety v kulatých plechovkách, cigaretový tabák v krabičkách s bílými cigaretovými papírky. Volně ložený tabák sloužil i ke cpaní dutinek zn. Destila, k čemuž se používalo kovové pěchovátko vyráběné v polské „plíškárně“. Voněla zde dlouhá tenká viržinka, laciné doutníky a lulkový tabák Taras Bulba. Na zatlučených hřebících byly pověšeny fajfky s porcelánovými hlavičkami, vedle se sáhlo pro čibuky a dřevěné špičky na cigarety vyráběné z třešňového dřeva.

Na dlouhém pultě pak byly vyloženy noviny a obrázkové časopisy. Ty nás zajímaly nejvíc, protože pan Neuwirth nás v nich nechal blahosklonně listovat. Byly tam Květy, Svět v obrazech, Československá armáda, Svět Sovětů, Dikobraz, Ruch, později Stadion, Ohníček, Vlasta, Mateřídouška a jiné. My si vybrali dle svého gusta a usadili se ke kulatému stolku ve dvou starých křeslech. Na zdech visely staré plakáty a reprodukce jakýchsi historických výjevů.

Pan Neuwirth byl menší zavalitější postavy, seděl obyčejně u okna do ulice s brýlemi na nose a s velkou lupou v ruce, kterou navíc při čtení používal. Byl vždy dobře naladěný, stále si cosi pobrukuje. Když nebyl přítomen, obsluhovala jeho žena. Na parapetu okna pak seděl hladkosrstý jezevčík Šotek, který se tvářil přátelsky, zaujatě pozorující „cvrkot“ na ulici. Trafika sloužila Poleňákům nadmíru poctivě. Byla otevřena každý den od 4.30 do 21 hod., a to od r. 1927 až do r. 1972.

Až poněkud později jsem se seznámil s básnickou tvorbou Antónína Neuwirtha, kterou je možno zařadit do kategorie insitní, naivní tvorby neškoleného amatéra, samouka. Tematicky reflektuje jeho válečnou anabázi, rozličné dobové události, emoce mládí, krásy přírody, české vlastenectví, ale i snové představy. Něco v něm bylo – a muselo to ven! Tento naivní projev lidového umění je možno považovat za prvotní stupeň umělecké tvorby v její nejpřístupnější formě.

Těžko dnes předpokládat, zda Antonín Neuwirth byl obeznámen s principy a výtvořry dadaismu, který bujel z deziluze válečných let, či později s projevy surrealismu. Právě dadaismus a surrealismus zavádí pojmy jako psychický automatismus, diktát myšlení bez kontroly rozumu a estetiky, absolutní upřímnost vyjádření pocitů a vědomí, automatické psaní jako metodu podvědomé asociace, kombinaci snů a hlubinných představ. K tomu je povětšinou použito formy volného verše, bez uplatnění rýmu. V některých básních Tino Virta poučený čtenář tyto vlivy nachází. Typická je jeho tvorba bizarních slov a neobvyklých slovních spojení spějící k recesi a excentrismu. Úplně „z jiného těsta“ jsou však dvě epické básně s názvy *Dopis a Námluvy*; ty nelze pro jejich rozsáhlost v tomto periodiku publikovat. Autor v nich používá striktně rytmický verš v symetrických slokách.

Umění naivistů bylo u nás zpočátku spojováno hlavně s projevy malířskými a sochařskými. Teprve v roce 1969 ve své antologii české naivní prózy a poezie s názvem *Bosé nožky* upozorňuje její autor Arsén Pohribný na fenomén naivního umění i v této oblasti. Seznamuje nás zde s povídkami a básněmi Jožky Mrázka Hořického, Marie Filipiové, Josefa Pánka a dalších asi 20 autorů.

A na závěr jednu příhodu z úst pamětníka:

Bylo to někdy v polovině 50. let minulého století, když se trojice Poleňáků ve složení – muzejník Bedřich Neubauer zvaný Indián, lékárník Zdeněk Prokop a trafikant Antonín Neuwirth **zvaný Tino Virt** vydala do Žďáru nad Sázavou prohlédnout si kostel sv. Jana Nepomuckého na Zelené Hoře, zámek a tak vůbec. Autobus zpět do Polné jel až po 16. hodině, napadlo je tedy shlédnout ještě gigantickou stavbu nových Žďárských strojírny a sléváren. Došli na mírné návrší, odkud byl na stavenišťe pěkný výhled. U drátěného plotu ohraničujícího stavbu se posadili do trávy a hodlali zkonsumovat zbytky svých cestovních zásob. Kde se vzal, tu se vzal, stál u nich milicionář s namířeným samopalem a s výhružným gestem je vyzýval k prokázání totožnosti. Bylo to v době „agentománie a špionománie“, a tak milicionář pokračoval. Neubauer a Prokop museli vyklopit obsahy svých chlebníků, kterými byly zbytky slepených chlebů s máslem a lahve s čajem. Tino Virt však měl sebou malý kufřík zn. Vulkan, a byl proto tím nejpodezřelejším. Mohl v něm být

špionážní fotoaparát či, nedej Bože, vysílačka či pistole. Trafikant chvíli zápasil se zámkem, nervozita stoupala, milicionář netrpělivě cosi mružel, napětí dosáhlo vrcholu. Kufřík se náhle otevřel a v něm se objevily rezervní spodky, kšandy a načatý balíček olomouckých syrečků. Do okolí se vyvalil typický zápach.

Milicionář vykulil oči a chvíli oněměle zíral do kufru. Po chvíli se vzpamatoval a zařval: „Okamžitě opusťte tenhle prostor, ať už vás tu nevidím!“ Muži kvapně zabalili své věci a odcházeli k nádraží. Po nějakých dvou stech metrech se zastavili a obrátili „talíře“ svých obličejů k místu svého nedokončeného pikniku. Milicionář je sledoval a když viděl, že se zastavili, zahrozil jim jako ztělesněný archanděl Gabriel svým samopalem. „Pánové“, řekl Tino Virt, „nemůžu si pomoci, to je jako vyhnání z ráje“.

Ó Elskokles

Ó Elskokles, jest jen dnes
ten čarovný den
a ty dumáš v dáli svět?
Však ta láska je jen let
a v ní dumá celý svět
i ten delikvent

Jen ven, jen ven
zní ten můj temperament
Co perel na tom glóbu Země
jen jedna svítí stále...
ta krásná duha očí všech tu hledí
na město Boží

Mráz však nedá tepla jíti
do háje se usaditi
Dým se zvedá v kraje pusté zdráva buď ty vílo číše
klenba ňadra hledí a dýše
Kdo vyzpytuje moudrost vlasti
ten ať hárá nad propastí
Neb jedna jest anabáze,
že na světě je také blaze

Onť jsa z žuly křemen kvádr
ach, ten pohled na tvůj purpus cédr!
Ne, neodcházím v rouše,
nýbrž v hávu máje,
bude-li však srdce vědět,
že usínám v ňadru báje?
Otáčím se tisíckrát,
kde je Ona,... kde jsi, kde jsi?
Její bílé ručky volají jen:
„Pozor dej si!“

Báseň z mého pera v Polné dne 28. 8. 1926

Můj dopis kamarádovi

A truchlivě tu sedím
do nového života hledím
že Jan Bezlezina mrtev – nevěřím

Že slovenské srdce jeho
ku kamarádům zírá
proč nezadržels Pane ruku?
Naposled ji svírá

Ty jsi nám dal zákon lidstva
aby všichni pozůstali, válkou zdeptaní
mohli dojít k vlastnímu to spasení

Rázem spadla kosa ostrá do našeho obilí
komu poštěstí se najít nové zrno zrodilý
Ten znal válku, ten znal pány
ten znal vás
v každém řádku byl pro nás, byl pro nás

*Stalo se v Bratislavě 31. 8. 1928, kdy Zemský tajemník válečných
invalidů spadl z motocyklu. Položil vlastním perem v Polné
Antonín Neuwirth – trafikant*

Večer u nočního snu

U stolu múzy zastřeného čela
vznáší se balada heroů – utajená gheta
Toť sakrus, chmury zakleté
přišel Primben Veliký a duše stála pod hvězdami
hledíc v krásné signorito
v skryté blaho – absorito

Z dálav a vln plný rytmu, zvuků
vznáší se městem larvů, duchů
řinčíc řetězem ztuchlého ticha
vkrádal se RAPORCIS naráz do srdce.

Složeno dne 28. 8. 1928 v hospodě U Kořínků na přání přítomných múz

Slepec

Když jsem teď bez zraku
co se to stalo?
Jako bych ve válce
ach ano, ano!
Srdce mě zabolí, hlava div hřímá
co zde však dělat mám
nikdo nerozjímá

Dříve ten krásný květ
mladý a celý
kdo mě teď radost dá
to nikdo neví
Litý dům Habsburků a jiné besty
sáhly nám na život
toť jejich cesty!

Kdyby jen tušili
jak budou kleti

krev by jim zpěníla...
ti zatracenci!
Hlavy nám ztupěly
rozum byl pust
válko buď prokleta
lidstvo slyš už!

*V památku na moje mladá léta prožitá ve válce složil Antonín
Neuwirth – trafikant, v Polné 27. 6. 1930*

Báseň Polenska

Jsem na hoře Kalvarii mezi lípami
Kam až obzor oka sahá, modro nad námi
V potůčku to bublá dole
a v dáli stkví se hřbitov malý
slunce hřeje dobré duše
sladké básně dechy stromů k prodlení jež zvaly
Dole chaty na úpatí staleté
hle co již přečkaly
A když májový tu je a krásný den
a v těchto chaloupkách a kol
vše melodiemi se chví...
do červencových dalek...to píseň žní...
a jako sen v to naše lesy šumí
Dávná s přítomnou seč mlčky mluvit umí
Myšlénky a vzpomínky a duše
roztoulané v svět na Polensko se vrací
v síť jeho kouzelnou
a v jeho háje zpět

Antonín Neuwirth v Polné 6. 6. 1930 /uverejnéno/

Báseň /Z výše krás/

Z lůna Země
zdvíhá se báně zářící jemně
Tam vzhůru v oblaka
dnes za slunného dne do oka
Toť nová bán roubena do zlata
a na věži té hvězdami poseta
Nad tou bání ruka kříž zvedá
aby věčné časy kostelík ten krásčila
Lesy šumí, hvozdy lámou
a v bání té vlny písma prahnou
duní cesta daleká, ať zlá či bezděká
hlásající starý věk
to že v zemi dřímá
bába i ten bílý kmet
Kateřinský hřbitůvku
obehnaný jenom zdí
jak kostelík v Borové
na vršku stojí
Divů krás údolím se vítr vane
jak rosniček studánky
za jitra až do šera
slziček líbánky...
Ó modrá oblaka
vydejte synů hlas
až jednou návrat zas
srdce nás najde as
to bude v pánu nám
polenský Indián
snad ještě zachován
A pak přijďte mezi nás
Vítáme vás !

Složil na počest úpravy nové báně a kříže i celého Kateřinského kostelíka dne 11. 8. 1938 Antonín Neuwirth – trafikant.

Báseň na počest vystoupení pěvce Miloty Holzmana 29. 9. 1955

Za árií a zpěvů
hlasy z dále nesou zpěv
to vidiny a vůně zjevů
v výšiny met stoupají
Vzhůru králi zpěvů !

A slaviček někdy slaví
polenský triumf sladkého dění
V sále to kina
lidu milého vítají syna
To Milota, náš pěvec
pódium jása...
to hudba naše v doprovodu
ach ta krása
A dámy – sólové díkuvzdání

Použité prameny a literatura:

Kuděj, Zdeněk Matěj: Dva dopisy Haně Vanžurové v Polné. Archiv KZHP Polná.
Pohribný, Arsén: Bosé nožky – poezie a próza českých naivistů. Praha 1969.
Prchal, Jan: *Biografický slovník Polenska*, Linda Polná 2000.
Tomeš, Jan: *Magnetická pole*, Československý spisovatel, Praha 1969.

Za poskytnutí životopisných údajů a některých básní děkuji synovi Antonínu Neuwirthovi mladšímu.

Poznámka redakční rady: Antonín Neuwirth při psaní básní příliš nepřihlížel k používání interpunkčních znamének; básně jsou otištěny bez úpravy, jak je autor zaznamenal.

Josef Laška

Moje vzpomínky na květen 1945

Od událostí, které se přihodily na konci války, uplynulo v tomto roce již 64 let, ale v mé paměti stále zůstávají jako živé.

Květen začínal jako jiné jarní měsíce pěkným počasím, rozkvetlými loukami, ovocnými stromy a zelenými lány polí. Dne 5. května 1945

začalo Pražské povstání. V rádiu jsme mohli poslouchat stále nové zprávy, co se v našem hlavním městě děje. Radiopřijímač jsme s otcem umístili do otevřeného okna našeho domu, aby vysílání bylo slyšet do návsi, protože většina občanů v Hrbově rádia nevlastnila. Náš rozhlasový přijímač amatérsky vyrobil technik Bohuslav Zelený z Polné. Ovšem signál se dal „chytit“ dobře i přesto, že byl přístroj sestrojen takřka „na koleně“. Mohli jsme tedy kvalitně poslouchat i takové stanice jako Londýn či Moskva, i když to bylo okupanty zakázáno.

Na nás naštěstí při poslechu nikdo nepřišel. Přitom v Hrbově to bylo větším rizikem, než jinde, hlavně proto, že v obci tenkrát dočasně bydleli němečtí vystěhovalci, tzv. „Národní hosté“, prchající před Rudou armádou z východu. Pravidelný poslech zakázaného vysílání byl v posledních měsících války v naší rodině již zažitým pravidlem a zůstal, naštěstí, neodhalen. V obci bylo již od března roku 1945 živo. Lidé se scházeli, radili a přemýšleli, co bude dál. Vždyť v republice byla spousta Němců; válečná fronta se blížila a německá vojska ustupovala na západ. Nikdo nevěděl, čeho mohou být vojáci schopní a co všechno se ještě může přihodit.

Počátkem května 1945 byla v obci vytvořena domobrana; ve dvojicích a menších skupinách sledovala pohyby různých skupin přes Hrbov. Hlídky měly jen jednu starou, opravenou vojenskou pušku s několika náboji, ale někteří, i když nevojáci, byli odhodláni i přesto bojovat.

Jednou v noci projížděla obcí německá kolona a někteří občané na ni chtěli zaútočit. Jen razantním jednáním ostatních, rozumně uvažujících mužů, k tomu nedošlo. Následky plynoucí z tohoto nerozvážného jednání si všichni uvědomili až později. V té době projížděly početné německé jednotky Polenskem. My, Hrbovští, jsme dostali zprávu, že u brzkovského mostu na louce se nachází vojenský nákladní automobil se střelivem. Bylo rozhodnuto, že se munice z tohoto vozidla zmocníme. S Aloisem Paříkem a Františkem Peřinou jsem se navečer vydal přes les Vápenka k brzkovskému mostu. Na silnici jsme objevili dvoukolovou káru, kterou zde zanechala německá armáda. Pokračovali jsme k místu, kde stálo opuštěné auto. V okolí ležela mrtvá těla německých vojáků. Měli jsme naspěch, proto jsme naložili pár bedniček nábojů a vraceli jsme se po silnici ve směru k Polné domů. Když jsme procházeli velkou zatáčkou v lese, zaslechli jsme hukot blížících se aut. Mysleli jsme, že to jsou již Rusové, ale teprve když nás míjeli, zjistili jsme, že jsou to

Němci. Naštěstí si nás nevšimli a spěšně pokračovali směrem na Polnou. Až později jsme se dozvěděli, že jeli do Polné osvobodit německého generála, který tam byl držen v zajetí v hotelu U Zlaté hvězdy. Potřebovali se do Polné dostat nepozorovaně a rychle, a to nám zřejmě zachránilo život. Nebezpečí, do jakého jsme se při naší výpravě dostali, jsme si uvědomili až později.

Na silnicích v okolí Polné byl stále větší ruch. Od 9. května 1945 byl neustálý pohyb armád, jak německých, tak ruských a rumunských; občas byla slyšet i střelba. U nás v Hrbově byl klid, ale v Polné a v Záborné se střílelo. Lidé přicházeli ve styku s ustupujícími Němci o život, nejvíce v Záborné, kde při přestřelce byli zabiti čtyři místní občané.

Polnou také projížděla ruská Koněvova armáda směrem k Praze. Jako kluci jsme v Polné stáli u památníku padlým na Husově náměstí, kam jsme dojeli na kolech. Přišel ke mně mladý ruský voják a požádal mě, zda bych mu své kolo nepůjčil, protože si potřebuje někam zajet. Půjčil jsem mu ho s tím, že na náměstí počkám a až to vyřídí, že mi ho vrátí. Přijel asi za hodinu a kolo mi opravdu vrátil.

Nepříliš kvalitní snímek z počátku května 1945 dokumentuje protitankové zátarasy proti postupu sovětských vojsk, postavené na silnici směrem na Hrbov a Brzkov v prostoru u hřbitova sv. Barbory

Mezitím se u nás v Hrbově objevily početné skupiny německých vojáků z Schörnerovy armády.¹⁾ Přijely směrem od Špinova a v obci začaly připravovat palebná postavení a chystaly se k útoku na Polnou. Místní „Národní hosté“ však velící důstojníky upozornili, že Polná je plná Rusů a od bojové akce je odradili. Proto se německé velení této skupiny vojsk rozhodlo ustoupit zpět směrem na Špinov. V lese Mastník, kde část kolony zastavila, byly tyto jednotky pravděpodobně rozpuštěny. Wehrmacht tam zanechal větší množství vojenské techniky včetně zásob. Vojáci se rozešli – každý na vlastní pěst. Mnozí se již v civilním obleku vydali na dlouhou cestu do Německa, někteří se potulovali bez cíle po lesích a byli později zadrženi jako váleční zajatci. S jedním takovým dezertérem se setkal v lese i syn rolníka z Brzkova, mladý Jaroslav Wasserbauer, který tam byl Němcem, bohužel, zastřelen.

Když lidé v Hrbově zjistili, že se poblíž vsi nacházejí vozidla s proviantem, vydali se do lesa, vzdáleného asi 2 km, jak mezi sebou říkali „na veletrh“. Na zemi a v autech se povalovalo velké množství nejrozličnějších věcí. Potraviny, ošacení, pracovní nástroje... celý trén²⁾ – majetek německé armády. Já jsem se do Mastníku taktéž vydal, poprvé se strejdou Bedrou, ale to po nás jeden německý důstojník začal střílet. Byli jsme hned na okraji lesa na pravé straně, vzdáleni od silnice asi 500 m. I po tomto zážitku jsem se přesto do lesa vydal znovu s mladším bratrem Bohoušem; odchytili a zabrali jsme tři jezdecké koně, jeden byl ještě osedlán. Nasedli jsme na ně a jeli domů. To však už byli v Hrbově Rusové. Při příjezdu do obce nás zastavil ruský kapitán ze štábu a chtěl po nás, abychom mu koně vydali. Odpověděl jsem mu, že se chci povozit a pak že mu koně vydám. Doma jsem koně uvázal pod kolnu a šel si zase „po svých“. Když jsem se vrátil, byli oba koně, nádherná zvířata, pryč. Zůstal jenom jeden, z kterého jsem sundal sedlo a dal je do stodoly. Ale ani ten třetí kůň nezůstal ušetřen, protože i se sedlem si ho odvedli Rumuni.

Z „kořisti“ po mé výpravě mně nezbylo skoro nic; jen puška, kterou mi zase později sebral ruský voják, když ji uviděl na zápraží, kam jsem zbraň postavil. Vyndal z ní patrony a hodil ji na jejich vůz, se kterým stál na dvoře.

V obci vznikl v těch dnech Revoluční národní výbor. Byl jsem jmenován spojkou na vyřizování agendy mezi Polnou, Hrbovem a Špinovem.

Doručoval jsem různé písemnosti, např. povolávací rozkazy apod. Když přijel pluk rumunské armády, dělal jsem jim průvodce. Do Brzkova, přes Foltův dvůr a dále přes lesy jsem vedl vojenskou skupinu s rumunským důstojníkem. Bylo asi 21 hodin večer. Šel jsem v čele jednotky, s kulometčikem, celou cestu jsme se bavili, jelikož uměl slovensky. Mně bylo v té době devatenáct a jemu 24 let. V lesích všude kolem se ozývala střelba, tak postavil kulomet směrem k místu, odkud ji bylo slyšet nejbližší. Čekali jsme, ale nic se nedělo, tak jsme v cestě pokračovali. V Brzkově jsem rumunské vojáky opustil „Za Krajskova“, u té lipky, která tam za střediskem živočišné výroby stojí dodnes.

Protože po 9. květnu zůstaly na Polensku posádky ruské a rumunské armády, přišla žádost, aby obec poslala bryčku s koňmi pro ruské doktory. Ti měli provést zdravotní kontrolu ve vojenských posádkách. Byl jsem poslán já. Dostal jsem koně od Klusáčků, postroje a bryčku od Doškových. Zapřáhl jsem a jel do Věžničky, kde na mě oba doktoři a jejich sluha již čekali. Když skončili kontrolu ve Věžniče, nasedli jsme a jeli do Dobroutova. Při vyjíždění z Věžničky, v pravotočivé zatáčce, najela pravá kola vozu na mez a bryčka se nahnula nalevo. Doktorka zakřičela a z bryčky vyskočila, protože měla strach, že se celý vůz překloupí. Otočil jsem se z kozlíku na ni a povídám: „Nebojte se, nahoru nepoletíte a dole Vás najdou.“ Ten jejich sluha jim to přeložil a ona se tomu ještě v Záborné smála. Když jsme sjížděli kolem Březiny, ptal se mě doktor, hodností kapitán, který pocházel až někde od ruské Tuly, kde je místo, kde byla nalezena zavražděná Anežka Hružová. Překvapilo mě, že tento příběh taky zná. Já jsem to přesně nevěděl, protože na tu stranu jsem s kamarády nechodil. Po kontrole v Dobroutově a Záborné jsem kapitána požádal, aby mně napsal potvrzení, že koně i bryčka jsou přiděleny pro Rudou armádu. To pro případ, že bych potkal Rumuny, kteří by mě o koně s povozem chtěli připravit. Ze Záborné jsem odjížděl už za tmy polní cestou do Hrbova a přes trať zvanou Mýhal. V kopci mně vypadl šroub z rozporky u vozu, ten jsem ale naštěstí našel, dojel domů a koně i bryčku v pořádku majitelům odevzdal.

Po 9. květnu se přihodilo hodně událostí, které mohly mít pro mnohé lidi nedozírné následky. Dospělí i děti, hlavně kluci, třeba nasbírali střelivo, náhradní hlavně od kulometu a večer ze dvou stran vesnice po sobě stříleli. Jediné štěstí, že se nikomu nic nestalo. Lidé našli na Mast-

níku municí, nebo také víno, které konzumovali; přitom nepřemýšleli, co vlastně mají v rukou. Pan Chalupa našel u Mastníku ruční granáty. Ve vsi byli ruští vojáci... a i když panoval válečný stav, večer před naší chalupou (Hrbov, čp. 17), kde byl most a pod ním 4 m hluboká rokle, vzal granát, který odjistil a vhodil pod něj. V ruské jednotce v tom okamžiku vznikl poplach, pana Chalupu zajali a v bytě u Pytlíků vyšetřovali. Hrozilo mu dokonce zastřelení. Po incidentu byl k případu přivolán také starosta Hrbova – František Pařík, můj strýc. Ten byl v I. světové válce zajatcem v Rusku, a proto uměl docela dobře rusky. Za Chalupu se přimlouval, vysvětloval, že zcela jistě nešlo o útok na ruské vojáky, ale vlastně o „klukovinu“. Říkal Rusům, že Chalupa je dobrý člověk a že byl vojákem. Tím mu zachránil život. Ruský velitel ho nakonec propustil s důrazným napomenutím.

Rusové na Vysočině zůstali ještě pár dní po 9. květnu. U nás v domku se jich také několik zdržovalo. Vždy byli dobře pohoštěni. Z posádky ve Veselí u Bohdalova, kam byli poté z Hrbova přemístěni, a kde se zdrželi déle, k nám přijížděli občas ještě na návštěvu a cítili se u nás doma velmi dobře.

Květnové dny roku 1945 uplynuly, život se postupně vracel do normálu. Z Hrbova odešlo hodně mladých lidí, kteří byli zaměstnáni ve válce u sedláků. Bylo jich 24, takže v populaci obce to bylo velké číslo. V poválečných letech odcházeli i další mladí z vesnice, většinou do průmyslu. V roce 1947 jsem odešel i já. Nastoupil jsem na brigádu do dolů v Kladně a v roce 1949 jsem byl povolán do základní vojenské služby. Po návratu jsem se vrátil domů a šel pracovat do JZD. Na válku a události ve vsi se pomalu zapomínalo. Jenom nám, kteří neprožili poslední válečné dny doma „za pecí“, se intenzivně prožitky navracejí.

Jak by se události vyvinuly, kdyby skutečně došlo k vojenskému střetu části Schörnerovy armády s postupující Rudou armádou v prostoru Hrbov-Polná, již dnes nedokážu posoudit. Hrbov, ale možná i Polná zůstaly nakonec ušetřeny jenom díky přítomnosti německých válečných utečenců ze Slezska, kteří se v těch dnech v Hrbově nacházeli.³⁾ Zda by došlo k větší bitvě a co všechno by to přineslo – to již zůstane v rovině spekulací.

Jsem přesvědčen, že je přínosné si takové události připomínat – pro poučení.

Poznámky:

- 1) Ferdinand Schörner (1892–1973), nacistický generál, polní maršál německého Wehrmachtu, na konci války velel skupině armád Střed na území Protektorátu Čechy a Morava
- 2) Trén – (z franc.) – vozatajstvo, zásobní oddíl s vozy
- 3) Dle výpovědi pamětníka Jana Krátkého bylo ve dnech 8. a 9. května 1945 v Hrbově a okolních lesích připraveno střetnout se s Rudou armádou 400 až 500 německých vojáků, většinou pěchota s kulomety, několika lehkými děly, obrněnými transportéry... Hlavní část vojenské techniky odjela 9. května v odpoledních hodinách přes Nížkov směrem na Žďár a její další osud je neznámý. V lese Mastníku zůstal pouze zásobovací oddíl s vojenskou kuchyní a několik nákladních aut.

Jan Prchal

Výstava k výročí 150 let obnovení farnosti ve Zhoří

Ve dnech 10. až 12. července 2009 se v obci Zhoř konala výstava ke 150. výročí obnovení (ustanovení) farnosti ve Zhoří. Expozice byla umístěna v prostorách farní budovy u kostela sv. Markéty. Výstavu připravil a po dobu jejího trvání výkladem doprovázel místní kronikář a písmák Jindřich Coufal, člen Klubu Za historickou Polnou. Na čtyřiceti výstavních panelech a v několika vitrínách měli návštěvníci možnost seznámit se s historií nejen církevní správy, ale také s dějinami obce a regionu. Formou fotografií, plánek, kreseb, dobových dokladů – kopií i originálů – a průvodního textu byl vhodně a přehledně prezentován život místních obyvatel, jejich zvyky a obyčeje, stavební a historický vývoj vesnice, místní památky... K výstavě byla nakladatelstvím Linda Polná vydána v nákladu 200 kusů samostatná brožura, která byla v těch dnech s úspěchem vyprodána; téměř třicetistránkový text vyšel z pera autora výstavy – Jindřicha Coufala. K výstavě byl navíc vydán farností Zpravodaj římskokatolické farnosti u kostela sv. Markéty ve Zhoří. Součástí expozice byl i prodejní stánek, kde měli návštěvníci možnost zakoupit si i další

literaturu k dějinám i současnosti Zhoře. Výstavu shlédli 13. června 2009 také místní rodáci u příležitosti jejich srazu. V místě se 12. července konala hlavní pouť, na níž se z okolí i ze vzdálenějších míst sjel bezpočet návštěvníků – rodáků i příbuzných místních obyvatel. Na mši svatou v neděli dopoledne 12. července přijal pozvání opat Michael Josef Pojezdný, O. Praem., který při návštěvě expozice tuto kladně hodnotil. Co k této pro Zhoř i okolní obce mimořádné kulturní události dodat? Snad ještě to nejpodstatnější. A to je velmi pozitivní hodnocení návštěvníků, kterých přišlo v průběhu tří dnů na 580. Z četných zápisů, připojovaných k podpisům v návštěvní knize, několik vyjímám: „*Díky za vše, jak potřebné.*“ (Páter Bohdan Sroka z Jihlavy); „*Za vyvolané vzpomínky upřímný dík Páteru Mikulášovi a velké uznání příteli Jindřichu Coufalovi*“ (Ing. Miroslav Nevosad); „*Výstava je opravdu moc hezká, připravená s citem a pečlivě. Děkuji.*“ (paní Procházková z Kozlova); „*S radostí jsme shlédli expozici k výročí zhořské farnosti; vynikající byl výklad p. Coufala, který nám byl průvodcem. Dík za takové obyvatele.*“ Motivován posledním zápisem si uvědomuji nepřehlédnutelný fakt: ne každá obec se může pochlubit tak vynikajícím znalcem místní historie, jakým Jindřich Coufal bezesporu je.

Nástin výstavy čtenářům Polenska přibližuje následující článek.

Jindřich Coufal

Farnost zhořská - stručná historie

(výťah z přednášky ke 150. výročí obnovení farnosti ve Zhoři u Polné, přednesené ve farním kostele dne 13. června 2009)

Historie Zhoře, stejně jako i dějiny sousedních obcí, je dlouhá a mnohdy i spletitá. Začíná se psát před více než osmi sty lety....

Kraj Českomoravské vrchoviny v té době byl zalesněn pralesem a nebyl v pravěku trvale obydlen. Člověk tudy procházel jen zřídka za lovem, v dobách válek neb za obchodem. Dosvědčují to i nálezy řím-

ských mincí u Polné ve směru na Zábornou a v Polné u gotické Dolní brány, kamenného byzantského křížku v úvozu prastaré zemské stezky Klešter a různé pravěké předměty.

První osadníky sem přivádí bratři z benediktinského kláštera v Třebíči asi v polovině 12. století. Tento klášter zakládají v roce 1101 moravští Přemyslovci, údělná knížata – znojemský Litold a brněnský Oldřich, bratři pražského Břetislava. Zasídlování této části Vysočiny je tedy svěřeno trebičským benediktinům, kteří asi v druhé polovině 12. století postupují v kolonizačním úsilí podél Arnoleckých hor až k zemské hranici Čech a Moravy. Dokladem toho jsou i názvy dvou vsí z naší farnosti: Nadějov pojmenovaný po třetím opatu Naději, kterého listiny připomínají v roce 1160, ves Arnolec, snad po opatu Arnoldovi z počátku 13. století. Zhoř prý byla založena v té době na zhořelém místě, po kterém dostala pojmenování jako mnoho jiných vesnic na jižní části Českomoravské vrchoviny.

Zhoř v r. 1999 (foto Jan Vytlačil)

Farní kostel sv. Markéty ve Zhoří

Když roku 1298 zakládá král Václav II. se svolením olomouckého biskupa Dětricha proboštství v Měřině, podřízené třebíčskému klášteru, jsou již uvedena v nadační listině jména některých založených osad: kupř. Zhoř, Nadějov, Stáj, Arnolec a další z 21 vesnic. Jsou to první, více než 700 let staré, písemné zprávy o těchto vesnicích, které vznikají uprostřed velkých lesních celků. Dřevěná stavení byla budována ve dvou řadách proti sobě, kolem nich probíhala cesta, uprostřed zpravidla tekla potok. Domy vymezovaly prostornou náves, jíž část později zaujaly vybudované rybníky. Nastává mýcení a žďáření okolního pralesa, aby se tak uvolnil prostor pro budoucí lány polí.

Brzy po částečném zasedlení zde zakládá třebíčský klášter dvě farnosti: ve Zhoří, na samé hranici svěřeného území, a v Netíně. Rok 1339 již zná ve Zhoří založenou farnost s malým románským kostelem sv. Markéty, o jehož patronát se ucházejí mnozí feudálové.

V horní části obce, v listinách zvané Malá Zhoř, se během doby osamostatnili dřívější klášterní manové, zbudovali si zde tvrz a založili dvůr. Kromě čtyř selských stavení patřila pod tento majetek svobodných vladyků sousední obec Nadějov a později zaniklá Nizová. V roce 1427 zde vydává privilegium Vaněk Hussie svému poddanému Bartovi z Nadějova. Pergamenová listina je uložena ve Státním okresním archivu v Jihlavě.

V roce 1481 zdejší tvrz zaniká, když majitel Jan Klusáček prodává její majetek k rudoleckému panství. Umístění této tvrže je známo, stála na místech dnešní obecní budovy a hasičské zbrojnice.

Od roku 1552 získává rudolecké panství rod Chroustenských z Malovar, náboženského vyznání protestantského. Katolické fary ve Zhoří i v Bohdalově nejsou kněžími obsazovány, povinné farní desátky si přivlastnila vrchnost. Ještě roku 1612 si zhořští farníci stěžují u císaře na tento stav, ovšem bezvýsledně. Farnost je přifařena do Měřína, kde působí protestantští predikanti...

Osudové střetnutí na Bílé Hoře roku 1620 končilo kapitulací českých stavů. Poslední majitel rudoleckého panství, kam patřily vesměs vesnice dřívějšího měřínského proboštství, Jan Rafael Chroustenský, se zúčastnil vzpoury proti císaři Ferdinandovi II. Byl mu proto veškerý majetek zkonfiskován a prodán i s brtnickým panstvím hraběti Rombaldu XIII. z Collalto et San Salvatore.

Nová katolická vrchnost se opět zaměřuje dle tehdejší středověké zásady Cuius regio – huius religio (Čí země – toho náboženství) na převýchovu protestantsky založených poddaných. Opět obnovuje fary, nejprve jako kaplanské lokalie v Bohdalově a ve Zhoří, organizuje přestavby starých románských kostelů (ve Zhoří v roce 1765) a později jsou tyto nedávné farnosti opět obnovovány. Ve Zhoří tedy před 150 lety...

O Zhoří bylo po roce 2000 vydáno již několik publikací, vesměs z pera Jindřicha Coufala. Pro zájemce z řad studentů a badatelů jsou k dispozici v archivu Klubu Za historickou Polnou.

(pozn. redakce)

"Kšaft"

Obyvatelům Janovic a Skryšova byly jejich grunty evidovány v gruntovních knihách Špitálské administrace. Nejstarší gruntovní kniha byla založena již v roce 1650, s dodatečnými zápisy od roku 1626. Poslední gruntovní kniha byla založena v roce 1849. V ní byly též evidovány povinnosti "výminky" majitelů jednotlivých usedlostí. Všechny tyto knihy jsou uloženy ve Státním okresním archivu v Jihlavě.

Po skončení povinností občanů Janovic a Skryšova ku Nadaci Jana Sezimy z Rochova byla ukončena činnost – vedení gruntovních knih. V sedmdesátých letech 19. století byly u okresního soudu založeny pozemkové knihy za účelem evidence převodu usedlostí. Tyto knihy jsou nyní uloženy na katastrálním úřadě.

Již na počátku 19. století bylo u některých hospodářů ještě za jejich života zvykem sepsat poslední vůli o rozdělení majetku. Tyto zápisy byly evidovány v knihách testamentů Janovic a Skryšova. Typickým příkladem bylo sepsání poslední vůle skryšovského chalupníka bez školního vzdělání, ale mimořádné inteligence, Matouše Krátkého.

Kšaft aneb poslední vůle Matouše Krátkého ze Skrejšova

Ve jménu Nejsvětější Trojice Boha Otce, Boha Syna a Boha Ducha svatého. Amen.

Já, níže podepsaný, když sobě nestálý běh života lidského považuji, uznávám a každodenní zkušenost mě poučuje, že podle nevyhnutelného pravidla Božského všechno co stvořeno je z hlíny v prach obráceno bude, poněvač tehdy nic jistějšího není než že jeden každý člověk život z smrti, čestnost s věčností vetovat musí. Hodina ale vykročení z tohoto světa nejista jest.

Obzvláště já, jsa 58 lety od dobrotivého Boha (za která jemu vděčné děkování činím) obdařený, pročez aby po smrti mé mezi mo-

jími dědici nějaké roztržitosti nepovstaly, umínil jsem sobě, jsouce buď Bohu čest a chvála, při dobrém zdravém rozumu postavený, na mou pozůstalost dokonalou pořádnost učiniti a tak následující mou, s dobrým povážením poslední vůli vyjádřiti, totiž:

1. Mou duši nesmrtelnou poroučím v nejsvětější ruce spasitele mého Pána Ježíše Krista, který ji a celé lidské pokolení předdrahou svou krví a hořkou smrtí vykoupiti ráčil, on ji račiž svou Božskou Milostí přijmouti.

*2. Tělo mé poroučím zemi, z které svůj počátek vzalo, aby po-
čestně pohřbeno bylo.*

*3. Co se dotejče mé chalupy v obci Skrejšovské pod č. 2 tu odpo-
roučím mému nejstaršímu synu Petrovi s touto níž psanou výminkou,
že on nápadníkům z ní povinnen platit bude a sice*

*a) své matce Anně Krátké 20 zl., jakožto pravím dvacet zlatých a
jí až do smrti při svém stole živit, potřebným teplem a světlem
opatřil*

*b) svému bratru Vojtěchovi v jeho dospělých letech složí 100 zl.,
jakožto psaním jednasto zlatých*

*c) Josefovi svému bratru v jeho dospělosti též 100 zl., jakožto
pravím jednasto zlatých.*

*K vyplácení této nadejmenované sumy nechávám Petrovi při cha-
lupě pár volů a tak pak tato poslední vůle má na papír usaděna jest.
Tak také chci, aby po vykročení mém dědicové mý podle ní pokračo-
vali.*

*Prosím slavný Magistrát na mou poslední vůli která kdyby jakožto
testamentům obstáti nemohla předci jako Codicil obstáti a platiti
má.*

*Na potvrzení téhož jsem vlastní rukou skrze vyhotovení těch
křížků podepsal nýbrž i níže podepsaných p. svědků k stvrzení pod-
pisů jsem požádal. Jenž se stalo ve Skrejšově 30. listopadu roku
1807.*

Vít Pleva rychtář - svědek toho

Josef Sobotka m. p. školní učitel Záborský, dožádaný písař a spolusvědék.

+++ Matouš Krátký poříditel testamentu.

Když Matouš Krátký teprve r. 1814 zemřel, předložili dědici "kšaft" polenskému magistrátu. Ten projednal pozůstalost na radnici polenské. Předně než tento "kšaft" "publicírován" byl, následující otázky svědkům dány byly, na které oni skutečně odpovídali:

- 1. Jestli kšaftující při poslední vůli při zdravém rozumu byl*
- 2. Zdaž oni svědkové od kšaftujícího dožádání oba při konání poslední vůle přítomni byli a včas potřeby jejich vyřknutí odpřísáhnouti mohou.*

Když tak ty otázky přisvědčili, přítomný kšaft auředně publicírováný byl s tím doložením, že kdyby jeden nebo druhý z dědiců s tím spokojen být nemínil, on proti tomu v šesti nedělích své námitky zavésti povinnen bude. Publicírováno dne 7. května s tím doložením, že Vít Pleva poručníkem nezletilých sirotků se ustanovuje.

+++ Petr Krátký +++ Anna Krátká vdova
Vít Pleva, rychtář a poručník
Josef Sobotka, svědek

Přítomný kšaft se od práva schvaluje a do patřící knihy vtěliti povoluje. Od Magistrátu města Polny 8. července 1814
Josef Růžička, přítomný I. radní

Prameny a literatura

Státní okresní archiv Jihlava, Špitálská administrace, i. č. 93 – Kniha testamentů Skryšova 1813–1814.

Rérych, Břetislav: *Pamětní kniha Janovic a Skryšova*, s. 181 až 183

